

УДК 1 (091) 130

М. І. Паласюк, канд. філос. наук, доцент

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ІРОНІЯ В КОНТЕКСТІ НІМЕЦЬКОГО РОМАНТИЗМУ

М. I. Palasiuk, Ph.D, Assoc. Prof.

IRONY IN THE CONTEXT OF GERMAN ROMANTICISM

Романтизм як філософія і світогляд, тип світовідчуття і світорозуміння сформувався на трьох основних підвалинах – суб'єктивізмі, сентименталізмі та запереченні Просвітництва. Романтичну іронію можна розглядати як прояв чи крайній вираз романтичного суб'єктивізму, що так яскраво проступає у філософії Фіхте. Оскільки, як стверджували романтики, об'єктивної реальності немає, а є лише „Я” – людський дух, а навколишній світ – це лише його уявлення, то за твором мистецтва немає жодної об'єктивної реальності – він є тільки плід поетичної уяви митця. Митець не може виразити безмежність свого духовного „Я” у чомусь конкретному, частковому, тому він іронічно ставиться до художньої творчості як до певної гри.

Особливо важливою для розуміння філософії романтизму видається теорія романтичної іронії, найдетальніше обґрунтована Фрідріхом Шлегелем. Вже у своїй першій збірці фрагментів від 1797 р. він так написав про іронію: «У ній все повинно бути жартом і все серйозно, усе щиро відвертим і все глибоко прихованим. Вона з'являється, коли поєднується розуміння мистецтва життя і науковий дух, співпадають завершена натурфілософія й завершена філософія мистецтва. Вона містить і збуджує почуття нездоланної суперечності безумовного й умовного, неможливості й необхідності, вичерпної повноти вислову. Вона найбільш вільна з усіх свобод, бо завдяки їй можна вивищитися над самим собою, однак вона також найбільш закономірна, бо вона безумовно необхідна» [4, I, с. 286–287]. Тут доречно зауважити, що сама можливість появи цієї теорії пов'язана з осмисленням романтиками людської особистості як категорії філософської й естетичної, але не соціальної. Звідси й романтичний герой виявляється безконечно піднесеним над дійсністю, а вона стає для нього об'єктом іронії, і сам для себе він також стає об'єктом іронії.

Тобто іронія була для Ф. Шлегеля, а певною мірою й для всіх романтиків, по суті єдиним засобом, що давав їм можливість піднятися над убогістю дріб'язкового провінційного німецького життя, такого протилежного до їх устремлень у Всесвіт, над ницістю духовного світу «гармонійного примітива». Більше, ніж романтики інших національних літератур, поставивши в центрі свого художнього пізнання особистість, поетапно розкриваючи багатство її внутрішнього світу, німецькі романтики намагалися за допомогою романтичної іронії врятувати індивідуальність людини в умовах натиску нівелюючих умов соціальної дійсності.

Сміх та іронія в європейському романтизмі, була, насамперед, проявом свободи духу, що високо цінували мислителі-романтики й чим вони особливо пишалися. Засобами іронії, що дозволяли переходити на «другий» план і «езопової» мови, романтики неначе ізолювалися від дійсності, стверджуючи, що іронічні сюжети – це лише поетична уява митця, який прагне якнайповніше виразити безмежність свого духовного „Я”. Іронія є найбільш вільною з усіх свобод, оскільки завдяки їй людина здатна вивищитися над самою собою, і одночасно їй притаманна певна закономірність, бо вона безумовно необхідна. «Слід вважати добрим знаком, що гармонічні примітиви не знають, як поставитись до цього постійного самопародіювання, коли поперемінно треба то вірити, то не вірити, доки в них не почнеться головокружіння, жарт сприймати серйозно, а серйозне сприймати як жарт» [2, I, с. 68–69).

Романтична іронія була специфічним виявом романтичного суб'єктивізму, чим його прихильники особливо пишалися. Сміх та іронія були засобом розкріпачення

свідомості, проявом свободи духу, що було метою романтизму. Засобом іронії й сміху романтики не лише скидали ідолів з п'єдесталів, а прямо й безпосередньо утверджували свій ідеал. Таким ідеалом в романтизмі була вільна особистість, яка незмінно перебувала в центрі уваги. Та інтерес до індивіда не переростає в індивідуалізм, що загрожувало б егоїстичним самомилюванням чи ігноруванням інтересів інших людей. Романтизм універсальний, він виступає за подолання вузькості, будь-якої нетерпимості, нетолерантності. У центрі уваги романтиків не лише окрема особистість, людина, а й будь-яка індивідуальність – народ, нація, все людство як щось неповторне у сотвореному Богом світі.

Ілюстрацією романтичної іронії, як її розумів теоретик романтизму Ф. Шлегель, може бути його роман «Люцинда». Автор неначе знищує уявлення про роман. І формою, і змістом його твір, по суті, руйнує ідею роману, довільно й хаотично змішавши різні розповідні форми (лист, діалог, ліричний відступ тощо). Немає послідовного розвитку сюжету, всюди панує авторське свавілля, що «іронічно» знищує умовності літературної форми. Сам Ф. Шлегель вважає, що найкраще у творі – це пряме самовизнання автора, підсумок його досвіду, квінтесенція своєрідності. Роман «Люцинда» є викликом буржуазній моралі з її практицизмом, корисливістю, лицемірством і підступністю. Він проповідує насолоду життям, культ почуття й чуттєвої пристрасності. Тут, як і в творчості інших романтиків ієнського гуртка, питання мистецтва обмежуються в основному сферою почуттів, яка проголошується сферою мистецтва.

Іронічна двозначність, з якою романтики висловлювали й утверджували свої ідеали, була незрозумілою широким колам, її могли сприймати лише вибрані їх прихильники. Члени ієнського гуртка заявляють про необхідність стирання граней між мистецтвом і життям, ліквідацію усіх класичних канонів, які обмежують творчу фантазію й уяву митця.

Такою була п'єса Людвіга Тика «Кіт у чоботях», яка ламала всі попередні уявлення про театр, оскільки поєднувала сцену і зал, акторів та глядачів, тобто була наче «театр у театрі». Іронія виступає головним персонажем і героєм п'єси. Глядачі на сцені поряд з акторами коментують спектакль протягом всієї дії. Дія у спектаклі розпадається, виникають епізоди, нічим не пов'язані з сюжетом п'єси або взагалі позбавлені сенсу. Висміюється й пародіюється все на світі: закони суспільства, суспільна мораль, філософія Канта і Фіхте, ідеї Руссо.

Отже, розроблена Ф. Шлегелем теорія романтичної іронії сприяла звертанню діячів культури, насамперед поетів і письменників, до прийомів іронії. Романтична іронія – це насамперед суб'єктивна сваволя митця, що не підкоряється жодним законам чи правилам. Саме така сваволя дозволила митцям говорити про народ, його традиції й звичаї в атмосфері тотального гноблення цього народу й мріяти про світле майбутнє та вільну людину.

Література:

1. Избранная проза немецких романтиков. В 2 т. / Предисловие А. Д. Дмитриева: Пер. с немецкого. – М.: Прогресс, 1979. – Т. 1. – 397 с.
2. Шеллинг Ф.И. Сочинения в 2 т. / Ф.И. Шеллинг. – Т. 1. – М., 1987 – 639 с.; Т. 2. – М., 1989 – 638 с.
3. Шеллинг Ф. И. Философия искусства / Ф.И.Шеллинг. – М., 1966. – 495 с.
4. Шлегель Фридрих. Эстетика. Философия. Критика / Фридрих Шлегель. – В 2 т. – М., 1983. – Т. 1. – 339 с.; Т. 2. – 374 с.